

МОТИВАЦІЙНО-ЦІННІСНИЙ КОМПОНЕНТ СОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ У ФОРМУВАННІ ЇЇ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ

Анна Лякішева

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Анотація:

У статті розкрито теоретичні засади вивчення ролі мотиваційно-ціннісного компонента соціальної поведінки особистості в процесі формування її громадянської позиції. Мотиви та цінності є важливими регуляторами поведінки індивіда за умови визнання їх суб'єктивної цінності, орієнтації на них у ситуаціях морального вибору, що забезпечує збереження й реалізацію особистісних позицій, імунітет до впливів, які суперечать настановам, поглядам і переконанням, які має індивід.

Ключові слова:

мотиваційна сфера; соціальні цінності; особистісні цінності; соціальна поведінка; громадянська позиція.

Аннотация:

Лякішева Анна. Мотивационно-ценностный компонент социального поведения личности в формировании ее гражданской позиции.

В статье раскрыты теоретические принципы изучения роли мотивационно-ценностного компонента социального поведения личности в процессе формирования ее гражданской позиции. Мотивы и ценности являются важными регуляторами поведения индивида при условии признания их субъективной ценности, ориентации на них в ситуациях морального выбора, который обеспечивает сохранение и реализацию личностных позиций, иммунитет к влияниям, которые противоречат установкам, взглядам и убеждениям индивида.

Ключевые слова:

мотивационная сфера; социальные ценности; личностные ценности; социальное поведение; гражданская позиция.

Resume:

Liakisheva Anna. Motivational-value component of the individual's social behavior in the formation of his/her civil attitude.

The article deals with the theoretical background of studying the role of motivational-value component of the social behavior of the individual in the process of his/her civil attitude formation. The motives and values are important regulators of individual's behavior under conditions of recognizing their subjective value, focus on them in situations of moral choice that ensures the preservation and realization of personal attitudes, immune to the influences that conflict with the individual's attitudes, views and beliefs.

Key words:

motivational sphere; social values; personal values; social behavior; civil attitude.

Постановка проблеми. У межах культурних еталонів людина орієнтується на моральні, естетичні та інтелектуальні нормативи, на базі яких формуються її почуття як стійкі форми свідомого, соціально зумовленого ставлення до певних об'єктів і явищ дійсності. Саме ними вона керується у своєму волевиявленні, вони мають утворювати її семантичну ціннісно-мотиваційну систему, яка постає на базі власного досвіду, і є відбитком набутих у процесі навчання і виховання соціально-культурних накопичень, фактів і якостей соціальної свідомості, відфільтрованих свідомістю індивіда і вибраних за його волею. Адже саме вони стають чинниками його самостійності й активності у процесі самореалізації власних ідей і намірів, відповідальності щодо держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема мотиваційно-ціннісного компонента соціальної поведінки порушена в дослідженнях учених таких галузей науки, як психологія, педагогіка, соціальна педагогіка. Зокрема до вивчення окресленої проблеми долучилися: Т. Аболіна, В. Бездухов, І. Бех, М. Бобньова, О. Бодальов, Л. Божович, М. Боришевський, В. Вілюнас, Н. Дембицька, І. Дідук, Н. Євтух, В. Єфименко, О. Лінчук, Н. Кузьміна, І. Кулагіна, Д. Леонт'єв, О. Леонт'єв, Б. Ломов, С. Мішина, О. Музика, Т. Поснова, О. Правдіна, Т. Черкашина, В. Чирков, Ю. Шайгородський, Є. Широкова, П. Шептунко та ін.

Про соціальну, моральну, юридичну, політичну дієздатність особистості, механізми та оптимальні умови формування громадянськості йдеться в працях О. Алексєєвої, М. Бабкіної, Н. Гончарової, Р. Гурової, А. Іоффе, Н. Карпової, А. Ковальова, Л. Корінної, Л. Кузнєцової, Г. Ломакіної, Ю. Никифорова, Є. Симонової, А. Скаліної, Г. Смирнова, Б. Ступарика, К. Чорної та ін.

Незважаючи на широкий і багатоплановий характер досліджень, спрямованих на вивчення умов громадянського виховання, багато питань цієї складної проблеми залишаються поки що не вивченими.

Формулювання цілей статті. Мета статті – проаналізувати роль мотиваційно-ціннісного компонента соціальної поведінки особистості в процесі формування її громадянської позиції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Рівень розвитку свідомості (усвідомлення й довільності), а отже, і рівень розвитку особистості та її суб'єктності, має визначатися ціннісними та смисловими психологічними образами й поняттями, у яких зафіксовані форми оцінювання та ставлення людини до дійсності.

Сприйняття та інтерпретація реальності здійснюються суб'єктом, виходячи з його власного перцептивно-афективного досвіду, вербалізованого в поняттєві категоріальні форми – семантичні моделі. Семантичні моделі людини містять характеристики її особистісних оцінок значущості певних речей дійсності щодо

сформованих у неї в процесі соціалізації цінностей і настанов, відповідно до цілей і засобів її життєдіяльності (тобто задоволення нею власних потреб, інтересів і намірів). Семантичні конструкти особистості є ідентифікованими нею культурно-рольовими репрезентаціями (настановленнями), які відбито в образах, почуттях і лінгвістичних кодах – мовних поняттях [4, с. 58–63].

Загалом можна констатувати, що головним чинником управління та регуляції суб'єктом власної поведінки стосовно ухвалення рішень, вибору цілей і засобів життєдіяльності, чинником, що визначає зміст особистісного ставлення людини до певних речей і характеризує рівень усвідомлення людиною буття (як результат репрезентації суб'єктом культурних еталонів суспільства) є її сутнісний, змістовний, інтерпретаційно-смісловий осередок, який формує її свідомість.

Свідомість – це найвищий рівень розвитку психіки особи, результат спільного буття людей. До її характерних особливостей і компонентів належать: знання про навколишню дійсність, природу, суспільство; уміння виокремлювати себе в предметному світі як суб'єкта пізнання; цілеспрямованість, уміння планувати власну діяльність і поведінку, передбачати її наслідки; ставлення до об'єктивної дійсності, до інших людей, до самої себе; розуміння належності до країни, суспільства й держави, їх правового, культурно-інформаційного й лінгвістичного середовища.

Ми визначаємо свідомість як соціальну не тому, що вона є свідомістю людини як соціальної істоти. Свідомість є соціальною завдяки відображенню соціальної дійсності в сукупності її феноменологічних і сутнісних характеристик (соціальних процесів, подій, ситуацій, взаємовідносин і поведінки індивідів), а також власної життєдіяльності людини. Крім того, у соціальній свідомості набуває відображення ставлення індивіда до соціальної дійсності загалом і до конкретних її форм у конкретній країні, у конкретному суспільстві в конкретну епоху зокрема [7, с. 71].

Соціальна свідомість індивіда – це не лише рівень суспільних чи наслідок культурно-історичних детермінант, які впливають на нього ззовні, а насамперед його спроможність як суб'єкта діяльності бути організатором, регулятором, координатором свого буття. Особистість, яка володіє всією системою понять, сенсів, значень, вироблених людством і конкретним суспільством, вступаючи у відносини з іншими людьми, поєднуючись з ними системою поглядів, настанов і позицій, не припиняє бути самодостатньою й у своїй свідомості, і у своїй життєдіяльності.

Цей підхід засвідчує наявність в індивідуальній свідомості двох складників: констатувального, що відтворює задане суспільною свідомістю (норми, правила, традиції, які сприймаються як даність) і діяльнісного, творчо-конструктивного (результати власних роздумів або соціальне мислення). Нові уявлення залучаються до системи вже наявних завдяки категоризації – механізму впорядкування індивідуального досвіду на підставі зарахування будь-якого соціального об'єкта або події до певного класу.

Завдяки соціальній свідомості індивід виробляє систему поглядів на дійсність (вибудовує адекватні особистісні конструкти), здійснює своєрідну теоретизацію способу власного життя, розробляє його концепції. Основна функція соціальної свідомості – забезпечення самовизначення людини, її індивідуального поступу в суспільстві, сприяння усвідомленню нею свого життєвого шляху.

Сьогодні посилюється увага до активістської парадигми особистості як «людини дієвої», суб'єкта, здатного у взаємодії з іншими соціальними акторами проектувати майбутнє, базуючись на власних і групових мотиваціях і потребах.

Поняття «мотив», «мотивація» є ключовими для аналізу особистості, структури її соціальної поведінки. Під мотивацією розуміється сукупність факторів і причин психологічного характеру, які визначають і пояснюють поведінку людини; це спонукання до дії; динамічний процес фізіологічного та психологічного плану, який керує поведінкою людини, визначає її спрямованість, організованість, активність і стійкість; здатність людини діяльнісно задовольняти свої потреби. На думку О. Леонтєва, термін «мотив» використовується «не для позначення переживання потреби, а як такий, що позначає те об'єктивне, у чому ця потреба конкретизується в певних умовах і на що спрямовується діяльність, яка збуджує її» [8, с. 300].

Розуміння мотиву як об'єкта, у якому потреба конкретизується за певних умов, дає змогу розглядати не лише динамічний аспект мотивації, а насамперед змістовий, чітко побачити в мотиваційних явищах зв'язок суб'єкта з середовищем, зі світом. І провідною лінією мотивації стає розвиток її предметного змісту.

У психології набула визнання думка про наявність двох типів мотивації і, відповідно, двох типів поведінки: 1) зовнішня мотивація – зовнішньомотивована поведінка; 2) внутрішня мотивація – внутрішньомотивована поведінка [12]. Зовнішня мотивація – це конструкт для позначення детермінації

поведінки в тих ситуаціях, коли чинники, які її зумовлюють і регулюють, перебувають поза особистістю. Найбільш яскраво концептуалізація цього типу мотивації презентована в біхевіористських теоріях і теоріях інструменталізму. Внутрішня мотивація є конструктом, який відображає тип поведінки, породжувальні й регульовальні чинники якої перебувають усередині як самої особистості, так і її поведінки. У цьому аспекті не можна погодитися з дослідниками, які твердять, що внутрішньомотивовані поведінка й діяльність не мають заохочень, крім активності самої людини. Тобто людина прилучається до цієї діяльності заради неї самої, а не для отримання зовнішніх винагород. Така діяльність є самоціллю, а не засобом для досягнення будь-якої іншої мети [14].

Мотиваційний компонент соціальної поведінки пов'язаний з волею – особливою динамічною характеристикою мотивів, формою психологічної активності людини в процесі діяльності, яка спрямована на збереження, утвердження обраної мети. Зміст збуджувальних мотивів зумовлюється ціннісною свідомістю індивіда, його здатністю до роздумів у форматі «ми», що врешті-решт віддзеркалює характер його дій і поведінки.

Процес еволюційно розвиненої свідомості визначається цілісністю системотвірних принципів «хочу», «можу», «треба», де кожна наступна ланка логічно виходить з попередньої, створюючи гнучкий, позитивно взаємозумовлений зв'язок. Дослідження цього зв'язку свідчить, що «за правильного розташування пріоритетів, які акцентуються на принципі усвідомленої необхідності у вигляді невідворотного «треба», формується доцільна взаємодія між принципами «можу» і «хочу», вказуючи на домінування здорового глузду над хвилинним бажанням» [5, с. 56].

Сенс, що закладається в збуджувальний мотив, зумовлюватиме позитивний чи негативний спосіб дій. Логіка та послідовність у реалізації задуманого «стане свідченням всебічно й старанно продуманого вчинку, який за певних умов може принести успіх. Хаос, непослідовність у діях свідчатиме про брак чітко продуманої програми дій, у якій не враховані показники доцільності її реалізації тут і зараз. У будь-якому разі збуджувальний імпульс, що вникає, вимагає особливо старанного осмислення й виявлення наявних можливостей щодо передбачуваного плану дій, переважно за рахунок власних сил і засобів» [5, с. 57].

Якість спонук, аналіз обставин роблять будь-який вчинок корисним і необхідним, сприяють накопиченню корисного досвіду, позитивних

дій, запобігаючи можливим негативним наслідкам недостатньо осмислених кроків.

На основі мотиваційної сфери відбувається формування цінностей, світоглядних позицій, життєвих цілей і прагнень особистості, зокрема й тих, що пов'язані з громадянською активністю.

Категорія цінності – одна з найскладніших у психології, адже вона є і мотиваційним, і когнітивним утворенням, відіграючи особливу роль в організації соціального пізнання та поведінки особистості. Саме цінності спрямовують, організують та орієнтують поведінку людини й водночас визначають її когнітивну роботу з інформацією, що надходить ззовні. За такого підходу розрізняють просоціальні й проіндивідуалістичні цінності, які формують два полюси одного континууму. Їх неможливо розірвати чи протиставити, але в реальній життєдіяльності суспільства, зазвичай, переважають ті чи інші.

Позитивну конструкцію міждисциплінарного поняття «цінності», що характеризується множинністю їх форм, запропонував Д. Леонтьєв. Він твердить, що цінності, по-перше, є суспільними ідеалами. При цьому дослідник пропонує відрізнити реальні цінності соціуму від ідеалів, які формуються у вигляді ідеологічних конструкцій. Ідея стає ідолом, який постає у значенні «чогось, що хотіли б мати всі» [9, с. 17]. Цінності як ідеали не можуть бути зведені до продукту «певного суспільного договору». Навпаки, «вони вкорінені насамперед в об'єктивному способі суспільного буття конкретного соціуму й віддзеркалюють практичний досвід його життєдіяльності» [9, с. 22]. По-друге, цінності постають як «зафіксовані в культурі предметні втілення». При цьому, зазначає Д. Леонтьєв, культура є реалізованою, здійсненою, втіленою цінністю, а не самою цінністю як такою. По-третє, цінності можуть набувати форму особистісних цінностей, під якими розуміється внутрішній світ особистості, що забезпечує вияв стабільного, абсолютного незмінного [9, с. 23].

На переконання Н. Дембицької, соціальні цінності – це керівні принципи, які продукуються суспільством і є важливим складником контексту буття людини. Цей складник допомагає їй адекватно оцінювати суспільні події та явища, визначатися з моделями прояву соціальних відносин і соціальної поведінки [2, с. 41].

Соціальні цінності створюють такий універсум, який дає людині змогу орієнтуватися в суспільстві й продукувати когнітивний матеріал, необхідний для побудови його образу. Відбувається особистісна диференціація об'єктів за їх значущістю, цінністю. Цей вибір, насамперед, детермінується ціннісними

нормами, що наявні в суспільстві. Орієнтуючись на цінність, суб'єкт водночас відчуває оцінку «своєї оцінки» з боку суспільства. Тобто ціннісне ставлення суб'єкта до зовнішнього світу «опосередковується орієнтацією людини на інших людей, на суспільство загалом, на вироблені суспільством ідеали, погляди, уявлення та норми, які панують у ньому» [13, с. 67].

Однак оскільки в суспільстві люди не однаково сприймають поширені й усталені цінності, вони нерідко формують свої власні ціннісні пріоритети, які можуть існувати або як «ідеальна» категорія, породжуючи суперечність між свідомістю й практичною поведінкою, або мати спрощений характер, що «не виходить за межі буденних уявлень і, будучи, зазвичай, у таких випадках не досить стійкими, такі цінності вступають у нерозв'язані протиріччя з суспільними нормами й цінностями» [6, с. 282].

Соціальні цінності визначаються також як особлива внутрішня реальність людини, що детермінує її дії та вчинки, спрямовує поведінку в ситуаціях, що змінюються, й уможливорює довільне контролювання поведінки в стандартних ситуаціях; соціальні цінності «створюють своєрідний стрижень свідомості, який забезпечує стійкість, наступність певного типу поведінки особистості та діяльності, спрямованої на задоволення її потреб та інтересів, що схвалюються суспільством» [3, с. 149].

Вагомий внесок у розкриття сутності цінностей зробив І. Бех. У розробленій ним концепції ціннісна система людини розглядається як складний регулятор її життєдіяльності, що відображає у своїй структурній організації і змісті особливості об'єктивної дійсності, яка охоплює і зовнішній для людини світ, і власне людину в усіх її об'єктивних характеристиках. На переконання вченого, функції ціннісної системи людини можна правильно зрозуміти, якщо уникнути в процесі її дослідження споглядального тлумачення людської свідомості й утверджувати активне ставлення людини до навколишньої дійсності [1, с. 9].

Особистісні цінності – це закріплені в ціннісному досвіді людини уявлення про індивідуальні способи та соціальні умови задоволення базових особистісних потреб. З цих позицій особистісна цінність, як певний теоретичний конструкт, є не лише структурою, а й дослідницькою одиницею ціннісної свідомості, яка може бути відтворена та змодельована в складній взаємодії з іншими ціннісними конструктами. Сукупність особистісних цінностей людини разом з її знаннями

про суспільні цінності й про особистісні цінності інших людей утворюють ціннісну свідомість особистості [11, с. 1].

З погляду регуляції особистісного розвитку, особистісні цінності можуть мати різний рівень стійкості щодо зовнішніх ціннісних пріоритетів, які нав'язуються соціально-життєвим контекстом, життєвою ситуацією, у якій опинилася людина. Окремі з особистісних цінностей можуть утворювати високо значущі угруповання з моральнісних і діяльнісних конструктів, що тісно корелюють між собою й становлять внутрішню самодостатню, самодетерміновану основу для регуляції саморозвитку особистості, зокрема й щодо соціально нормованої поведінки, оскільки містять ціннісно-сміслові, інструментально-діяльнісні характеристики, які дають змогу реалізувати потребу в суб'єктності шляхом вироблення й реалізації дієвих мотивів діяльності. Такі ядерні групи з моральнісних і діяльнісних цінностей О. Музика пропонує називати суб'єктними цінностями. Вони характеризуються такими особливостями:

- 1) здатністю внутрішньо регулювати діяльність, поведінку особистості;
- 2) зумовленістю особистісного досвіду;
- 3) здатністю забезпечувати стійкість та індивідуальну своєрідність особистості;
- 4) адаптаційною здатністю, що проявляється в частковій заміні окремих ціннісних конструктів відповідно до зміни життєвої ситуації [11, с. 1].

Висновки. Отже, мотиви та ціннісні орієнтації є важливими психологічними характеристиками особистості. Вони відображають її усвідомлене ставлення до соціальної дійсності, спрямованість соціальної поведінки. Ціннісні орієнтації як складні угруповання вбирають у себе різні форми й різні способи взаємодії суспільного та індивідуального в особистості, формуються під впливом зовнішнього середовища через оволодіння особистістю тими чи іншими формами та способами діяльності. Поміж цими важливими процесами відбувається і становлення громадянської позиції особистості. Соціальна поведінка, спрямована на відповідальне ставлення до виконання громадянських обов'язків, за своєю сутністю, є проявом громадянської позиції.

Проведене дослідження свідчить про необхідність подальшого поглибленого вивчення мотиваційно-ціннісної сфери особистості для підвищення ефективності процесів формування громадянськості та громадянської позиції.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн. / І. Д. Бех. – Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. – К. : Либідь, 2003. – 278 с.
2. Дембицька Н. М. Психологічні особливості політичної соціалізації студентів: дис. ... кандидата психол. наук : 19.00.01 / Дембицька Наталія Миколаївна. – К., 2004. – 151 с.
3. Дідук І. Психологічні типи соціально-нормативних настановлень молоді / Інна Дідук // Соціальна психологія. – 2008. – № 6. – С. 148–155.
4. Дьяков С. І. Психосемантичні критерії та принципи системогенезу в моделюванні суб'єктності особистості / С. І. Дьяков // Практична психологія і соціальна робота. – 2010. – № 1. – С. 57–65.
5. Евтух Н. Б. Культура взаимоотношений / Н. Б. Евтух, Т. В. Черкашина. – Черкаassy : Издатель Чебаненко Ю. А., 2010. – 340 с.
6. Етика: навч. посібник / Аболіна Т. Г., Єфименко В. В., Лінчук О. М. та ін. – К. : Либідь, 1992. – 328 с.
7. Кравченко Т. Соціалізація дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи: монографія / Тамара Кравченко. – К. : Фенікс, 2009. – 416 с.
8. Леонтьев А. Н. Проблемы развития психики / А. Н. Леонтьев. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1981. – 584 с.
9. Леонтьев Д. А. Ценность как междисциплинарное понятие: опыт многомерной реконструкции / Д. А. Леонтьев // Вопросы философии. – 1996. – № 4. – С. 35–44.
10. Лякішева А. В. Соціальна поведінка і групова взаємодія: монографія / А. В. Лякішева. – Луцьк : Вежа-Друк, 2014. – 368 с.
11. Музика О. Л. Ціннісна регуляція і ціннісна підтримка розвитку творчих здібностей (теоретична модель і принципи побудови методики) / О. Л. Музика // Практична психологія і соціальна робота. – 2010. – № 6. – С. 1–7.
12. Чирков В. И. Самодетерминация и внутренняя мотивация поведения человека / В. И. Чирков // Вопросы психологии. – 1996. – № 3. – С. 116–132.
13. Шайгородський Ю. Ціннісні орієнтації в психологічній структурі особистості / Юрій Шайгородський // Соціальна психологія. – 2009. – № 4. – С. 65–73.
14. Широкова Е. Ф. Теоретико-психологические основы личностно-ориентированного педагогического взаимодействия [Електронний ресурс] / Е. Ф. Широкова, П. А. Шептенко. – Режим доступу : http://informika.ru/text/magaz/pedagog_11tpo.html (03. 08. 2015).

Рецензент: Москальова Л.Ю. – д.пед.н., професор

Відомості про автора:

Лякішева Анна Володимирівна
annamatsyuk@ukr.net

Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки
проспект Волі, 13, м. Луцьк, 43025, Україна
doi: dx.doi.org/nvmdpu.v0i15.1244

Матеріал надійшов до редакції 06.08.2015 р.

Прийнято до друку 10.10.2015 р.

References

1. Bekh, I.D. (2003). *Education of personality. Book 1: Person-oriented approach: theoretic and technological grounds*. Kyiv: Lybid, 278 p. [in Ukrainian]
2. Dembytska, N.M. (2004). *Psychological features of students' political socialization: thesis for the degree of Candidate of psychological sciences: 19.00.01*. Kyiv, 151 p. [in Ukrainian]
3. Diduk, I. (2008). Psychological types of social and regulatory instructions for young people. *Sotsialna psykholohiia*, 2008, Issue 6, pp. 148–155. [in Ukrainian]
4. Diakov, S. I. (2010). Psychosemantic criteria and principles of system genesis in modeling peronality's subjectness. *Praktychna psykholohiia i sotsialna robota*. Issue 1, p.p. 57–65. [in Ukrainian]
5. Yevtikh, N. B., Cherkashyna, T. V. (2010). *Culture of relationships*. Cherkassy: Publisher Chebanenko Yu. A., 340 p. [in Russian]
6. Abolina, T. H., Yefymenko, V. V., Linchuk, O. M. et al (1992). *Ethics: study guide*. Kyiv: Lybid', 328 p. [in Ukrainian]
7. Kravchenko, T. (2009). *Socialization of schoolchildren in the process of family and school interaction*. Kyiv: Feniks, 416 p. [in Ukrainian]
8. Leontiev, A. N. (1981). *Problems of psychic development*. Moscow: Moscow University Press, 584 p. [in Russian]
9. Leontiev, D. A. (1996). Value as an interdisciplinary notion: experience of multidimensional reconstruction. *Voprosy filosofii*, Issue 4, p.p. 35–44. [in Russian]
10. Liakishева, A.V. (2014). *Social behavior and group interaction*. Lutsk: Vezha-Druk, 368 p. [in Ukrainian].
11. Muzyka, O. L. (2010). Value regulation and value support of creative abilities development (theoretical model and principles of the technique development). *Praktychna psykholohiia i sotsialna robota*, Issue 6, p.p. 1–7. [in Ukrainian]
12. Chyrkov, V. I. (1996). Self-determination and inner motivation of man's behavior. *Voprosy psykholohii*, Issue 3, p.p. 116–132. [in Russian]
13. Shaihorodskiy, Yu. (2009). Value orientations in psychological structure of personality. *Sotsialna psykholohiia*, Issue 4, p.p. 65–73. [in Ukrainian]
14. Shyrokovа, Ye. F., Sheptenko, P. A. *Theoretical and psychological grounds of person-oriented pedagogical interaction*. Retrieved from: http://informika.ru/text/magaz/pedagog_11tpo.html [in Russian]